

DEPARTEMENT BEDRIJFSECONOMIE

DE KWALIFICATIE VAN DE ZICHTREKENING- OVEREENKOMST EN DE PROBLEMATIEK VAN DE SCHULDVERGELIJKING : EEN STAND VAN ZAKEN

door

Peter-Jan ENGELEN

WORKING PAPER

96-241

december 1996

D/1996/2263/16

De kwalificatie van de zichtrekeningovereenkomst en de problematiek van de schuldvergelijking: een stand van zaken

P.J. Engelen(*)

Samenvatting

Dit artikel behandelt de problematiek van de schuldvergelijking bij een zichtrekeningovereenkomst. Zowel de wettelijke als de conventionele schuldvergelijking spelen hierbij een rol. Al naargelang de kwalificatie van een zichtrekeningovereenkomst, zal wettelijke schuldvergelijking al dan niet plaatsvinden. Zowel de kwalificatie van de zichtrekeningovereenkomst als verbruiklening of als contract sui generis laten de schuldvergelijking toe. Enkel de kwalificatie als oneigenlijke bewaargeving sluit de schuldvergelijking uit. Dat de kwalificatie als contract sui generis de meest correcte is, wordt bevestigd in het arrest van het Hof van Cassatie van 16 september 1993. Meteen stelt het Hof dat schuldvergelijking mogelijk is bij een zichtrekeningovereenkomst. In de praktijk werd de zichtrekeningovereenkomst al beheerst door het Algemeen reglement der bankverrichtingen waardoor er conventionele schuldvergelijking plaatsvindt op basis van de bedingen van eenheid van rekening en de compensatiebedingen.

(*)Universiteit Antwerpen (Ufsia). De auteur dankt Annick De Boeck (Faculteit Rechten, Ufsia) en een anonieme referee voor hun commentaar bij een eerste versie van dit artikel.

Inleiding

Dit artikel tracht een antwoord te bieden op de vraag of schuldvergelijking mogelijk is in het geval van een zichtrekeningovereenkomst. Dit antwoord is echter niet vanzelfsprekend. Enerzijds sluit deze problematiek elementen van het burgerlijke recht in: de schuldvergelijking is immers een rechtsfiguur uit het burgerlijke recht (artikels 1289 tot 1299 van het Burgerlijk Wetboek), terwijl anderzijds de zichtrekeningovereenkomst een rechtsfiguur uit het bankrecht is. Aangezien er echter geen wettelijke bepalingen i.v.m. de zichtrekening voorhanden zijn, moet er een beroep worden gedaan op de rechtsleer en de rechtspraak hieromtrent.

Volgende concrete voorbeelden tonen aan dat de vraag naar de schuldvergelijking bij een zichtrekeningovereenkomst niet zonder praktisch belang is. Is schuldvergelijking mogelijk tussen het creditsaldo van een zichtrekening en een schuldvordering van de bank op diezelfde klant wegens diens misdrijf of oneigenlijk misdrijf (zie punt 4)? Kan een vordering wegens een debetsaldo gecompenseerd worden met een vordering wegens onzorgvuldige kredietverlening? Kan een bank een debetsaldo van een zichtrekening compenseren met een creditsaldo van een andere zichtrekening van dezelfde klant? Wat indien de ene rekening in Belgische munt en de andere rekening in vreemde munt luidt (zie punt 5)?

Het artikel is als volgt opgebouwd: een eerste deel bespreekt de figuur van de schuldvergelijking, die in het tweede deel dan wordt toegepast op de zichtrekeningovereenkomst. Na een omschrijving van het begrip schuldvergelijking, komen de drie soorten schuldvergelijking aan bod: wettelijke, gerechtelijke en conventionele schuldvergelijking. Zowel de wettelijke schuldvergelijking als de conventionele schuldvergelijking zijn hier relevant. Van de omstandigheden die wettelijke schuldvergelijking uitsluiten, zal vooral art. 1293, 2° lid B.W. een cruciale rol spelen. Immers, afhankelijk van de juridische kwalificatie van de zichtrekeningovereenkomst zal de schuldvergelijking al dan niet plaatsvinden. Alhoewel het Cassatiearrest van 16 september 1993 definitief uitsluitsel gegeven heeft omtrent de kwalificatie en de schuldvergelijking, worden de drie kwalificaties (oneigenlijke bewaargeving, verbruiklening en contract sui generis) uit de rechtsleer

toch van naderbij geanalyseerd en worden telkens de gevolgen voor de schuldvergelijking besproken. Naast de wettelijke schuldvergelijking is er ook de conventionele schuldvergelijking die volgt uit het Algemeen reglement der bankverrichtingen.

Merken we tot slot op dat wij hier van de depositorekeningen dus enkel de zogenaamde zichtrekening en niet de termijnrekeningen, de rekeningen met opzeggingstermijn en de garantierekeningen (escrow accounts) behandelen. Deze rekeningen kunnen zowel in Belgische franken als in vreemde munten zijn. Evenmin bespreken we hier de zogenaamde spaardeposito's. Bovendien onderscheiden we de depositorekening van de rekening-courant⁽¹⁾.

⁽¹⁾We gaan in dit artikel niet verder in op de controverse over het onderscheid tussen depositorekening en rekening-courant. Vele auteurs maken echter dit onderscheid, zie bijvoorbeeld BRAECKMANS, H., *Bankrekeningen, betaal- en kredietverrichtingen*, in VAN GERVEN, W., e.a., *Handels- en economisch recht*, I, B, Antwerpen, Story-Scientia, 1989, nr. 614 e.v. en VAN RYN, J. en HEENEN, J., *Principes de droit commercial*, IV, nrs.427 en 457. HEENEN, J., "Les comptes de dépôt à vue et les comptes courants, une comparaison juridique", in *Le Droit Economique et Financier en 1985, hommage a Robert Henrion*, Brussel, Bruylant, 1985, 410, merkt op dat het economisch oogmerk van beide overeenkomsten verschillend is en dat ze niet onderworpen zijn aan dezelfde regels. Een belangrijke voorwaarde bij de rekening-courant is de algemene affectatie d.w.z. dat alle wederzijdse vorderingen in de rekening-courant moeten worden opgenomen. Dit is geenszins het geval met de zichtrekening waar een cliënt, zonder de toestemming van zijn bank, mag vragen om een vordering op een andere rekening dan zijn zichtrekening te plaatsen (*Ibidem*, nr.6). Merk op dat er een strekking in de rechtsleer is die contra dit onderscheid is en met name stelt dat de depositorekening aan het juridische regime van de rekening-courant is onderworpen: zie NELISSEN, J.M., *De rekening-courant*, Antwerpen, Maarten Kluwer, 1976, nr.95 en VAN OMMESLAGHE, P., "Le droit et la comptabilité: réflexions sur les effets juridiques du compte", *J.D.F.*, 1977, p.321. LOICQ, Ph., "De rekening-courant: juridische aspecten", *De Belgische Accountant*, 1992, nr.1, 30-53 geeft een overzicht van de praktische werking van de rekening-courant. Voor een overzicht van de diverse rekening-couranttheorieën die door de rechtsleer zijn ontwikkeld, zie TAS, R., "Recente tendensen in de rechtspraak m.b.t. de rekening-courant", *TRV*, 1995, 131-148. De auteur onderscheidt een drietal theorieën: de klassieke theorie, de theorie van de opeenvolgende compensaties (zie PIRET, R., *Le compte courant*, Brussel, Larcier, 1931) en de theorie van de doorlopende compensatie (zie NELISSEN). Bij de klassieke theorie worden de diverse rekeningposten slechts met elkaar gecompenseerd op het moment van de afsluiting; er is dus geen wettelijke compensatie tussen vorderingen binnen en buiten de rekening-courant omdat het saldo geen eisbare schuldvordering is en dus een van de voorwaarden voor wettelijke schuldvergelijking niet vervuld is (Tas, R., nr.40). Volgens de leer van PIRET daarentegen worden de vorderingen niet globaal gecompenseerd, doch treedt er wettelijke schuldvergelijking op bij elke inschrijving in de rekening-courant. Ook hier is er geen compensatie tussen vorderingen binnen en buiten rekening-courant mogelijk. Ook volgens de leer van NELISSEN worden vorderingen *binnen* de rekening-courant gecompenseerd met het saldo. Alhoewel hier het mechanisme van de wettelijke schuldvergelijking speelt, kunnen schulden ook nog na beslag of faillissement gecompenseerd worden. Volgens NELISSEN treedt er evenwel geen compensatie op met vorderingen *buiten* rekening-courant. Terecht merkt TAS op dat het onduidelijk is hoe deze stelling kan verzoend worden met de opeisbaarheid van het actuele saldo en de wettelijke compensatieregels.

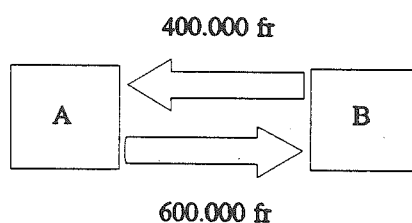
1. Het begrip schuldvergelijking

Schuldvergelijking of compensatie is een wijze van tenietgaan van verbintenissen (art.1234 B.W.) waarbij twee schulden uitdoven ten belope van het geringste bedrag, wanneer twee personen wederzijds schuldenaar van elkaar zijn (art. 1289 B.W.)⁽²⁾.

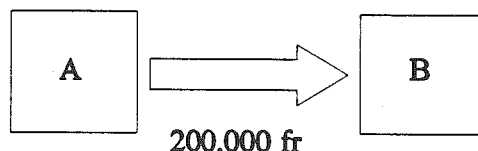
Art.1289 B.W.:"Wanneer twee personen elkaars schuldenaar zijn, heeft tussen hen schuldvergelijking plaats, waardoor de twee schulden teniet gaan, op de wijze en in de gevallen hierna vermeld."

Wanneer A aan B 600.000 fr verschuldigd is en B op zijn beurt 400.000 fr aan A verschuldigd is (zie figuur 1), gaan beide schulden teniet ten belope van het kleinste bedrag (400.000 fr). A zal dan nog 200.000 fr aan B moeten betalen (zie figuur 2).

Figuur 1. Situatie zonder schuldvergelijking

Figuur 2. Situatie met schuldvergelijking

⁽²⁾DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, III, Brussel, Bruylant, 1967, nr. 615 en VANDEPUTTE, R., *De overeenkomst. Haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, blz. 293 en Bergen, 2 november 1976, *Pas.*, 1977, II, 132.

2. Het nut van schuldvergelijking

Ten eerste is er het voordeel van de vereenvoudiging van de betaling. Door de techniek van schuldvergelijking hoeven immers de twee wederzijdse schuldeisers niet meer betaald te worden. Alleen het saldo blijft immers verschuldigd. Door deze vereenvoudiging vermijdt men verplaatsingen, vergissingen, verlies en berovingen waartoe betalingen aanleiding kunnen geven. Een toepassing van schuldvergelijking vinden we in de compensatiekamers in bank- of beurswezen, in internationale clearings en in rekeningen-courant overeenkomsten tussen particulieren⁽³⁾.

Ten tweede beschermt schuldvergelijking een van de schuldenaars tegen de onwil tot betaling of het onvermogen van de andere partij waardoor er ten belope van het kleinste bedrag geen financieel risico meer is op de tegenpartij. We kunnen dit het best illustreren aan de hand van het voorbeeld uit sectie 1. Zonder schuldvergelijking zou A 600.000 fr moeten betalen en daarna 400.000 fr van B vorderen. Indien B op dat ogenblik onvermogen is, zullen de andere schuldeisers van B op die 600.000 fr beslag leggen. A komt hierbij op gelijke voet met de andere schuldeisers. Ieder der schuldeisers zal slechts een bepaald percentage van zijn schuldvordering kunnen recupereren (bijvoorbeeld 20%), zodat A uiteindelijk slechts 120.000 fr terugkrijgt in plaats van 400.000 fr. Met schuldvergelijking zal A slechts het saldo (200.000 fr) hoeven te betalen. Dit wil zeggen dat hij de volle 100% betaald krijgt en niet slechts 20%. Kortom, schuldvergelijking zal de functie van zekerheidsmechanisme vervullen omdat de schuldeiser ten belope van het gecompenseerde bedrag ontsnapt aan de samenloop⁽⁴⁾.

⁽³⁾Deze veelvuldig gebruikte constructies uit de zakenwereld zijn compensaties in economisch opzicht, maar beantwoorden niet aan de strikte vereisten van het burgerlijk recht (zie VANDEPUTTE, *O.c.*, blz. 294). Deze constructies gaan duidelijk verder dan schuldvergelijking in zijn meest eenvoudige vorm, doch het is er wel duidelijk het vertrekpunt van (zie DE PAGE, III, nr. 617, litt.A). Deze constructies vallen dan ook onder de conventionele schuldvergelijking.

⁽⁴⁾DE CORTE, R. en VERBEKE, A., "Recente ontwikkelingen inzake zekerheidsrechten, andere zekerheidsmechanismen met zakelijke werking en eigendom tot zekerheid", *G.I.D.S.*, nr. 4, mei 1993, blz. 13. DE PAGE, III, nr. 617, litt.C merkt terecht op dat "le créancier d'un débiteur qui se paye par compensation dispose d'un véritable privilège sans texte au regard des autres créanciers de ce débiteur.

3. Soorten schuldvergelijking

Er bestaan drie soorten schuldvergelijking: wettelijke, gerechtelijke en conventionele of contractuele schuldvergelijking.

A. Wettelijke schuldvergelijking

1. Draagwijdte van het begrip wettelijke schuldvergelijking

Bij wettelijke schuldvergelijking gaan twee wederzijdse vaststaande en eisbare schulden *van rechtswege* teniet ten belope van het laagste bedrag (art. 1289 en 1290 B.W.).

Art.1290 B.W.: "Schuldvergelijking heeft van rechtswege plaats uit kracht van de wet, zelfs buiten weten van de schuldenaars; de twee schulden vernietigen elkaar op het ogenblik dat zij tegelijk bestaan, ten belope van hun wederkerig bedrag."

Wettelijke schuldvergelijking heeft dus plaats uit kracht van de wet: de wederkerige schulden gaan dus teniet *zodra ze tegelijk bestaan*. Dit vindt plaats zelfs buiten de overeenstemming of de toestemming van de betrokken partijen om⁽⁵⁾. Alhoewel wettelijke schuldvergelijking van rechtswege plaatsvindt, is ze toch niet van openbare orde. De rechter mag wettelijke schuldvergelijking niet ambtshalve opwerpen (ook al is ze hem bekend), ze moet immers door de partijen gevraagd worden. Bovendien kunnen de partijen aan de schuldvergelijking verzaken. Dat wettelijke schuldvergelijking niet tot de openbare orde behoort is logisch omdat deze rechtfiguur enkel de private belangen van de partijen aanbelangt⁽⁶⁾. Opdat wettelijke schuldvergelijking mogelijk is, moeten er evenwel vijf voorwaarden vervuld zijn: (1) er moeten twee schulden bestaan, die (2) wederzijds tussen twee personen afgesloten zijn en die bovendien (3) vervangbare zaken tot voorwerp hebben, (4) effen zijn en (5) opeisbaar zijn⁽⁷⁾. Merk op dat de twee eerste vereisten voor elke vorm van schuldvergelijking moeten voldaan zijn, terwijl enkel de wettelijke schuldvergelijking ook nog de strikte drie laatste voorwaarden vereist.

⁽⁵⁾BAUDRY-LACANTINERIE, *Obligations*, III, nr.1864 en DE PAGE, III, nr.618.

⁽⁶⁾KLUYSKENS, I, nr. 223.

⁽⁷⁾We gaan hier niet dieper in op deze vijf voorwaarden; voor een grondige behandeling, zie DE PAGE, III, nr. 624 e.v.; KLUYSKENS, I, nr. 216 e.v.; VANDEPUTTE, *O.c.*, blz. 294 e.v.

2. Omstandigheden die schuldvergelijking uitsluiten

Een aantal gevallen sluiten evenwel de wettelijke schuldvergelijking uit, ook al zijn alle strikte voorwaarden vervuld. Zo is schuldvergelijking uitgesloten als ze de verworven rechten van derden aantast (art. 1298 B.W.). Hierdoor is een in beslag genomen schuldvordering niet meer vatbaar voor wettelijke schuldvergelijking⁽⁸⁾. Ook na een faillissement van één van de betrokken partijen is schuldvergelijking uitgesloten⁽⁹⁾, tenzij de twee wederzijdse schuldvorderingen voortspruiten uit eenzelfde rechtsgrond⁽¹⁰⁾. Ten tweede is schuldvergelijking uitgesloten t.o.v. de Belgische Staat voor belastingen⁽¹¹⁾. Ten derde zijn er de gevallen voorzien door artikel 1293 B.W. Zo sluit art. 1293, 1° B.W. schuldvergelijking uit tegen een eis tot teruggave van een zaak die de eigenaar onrechtmatig werd ontnomen. Zo kan een bank die veroordeeld werd tot betaling van de tegenwaarde van bij hem gedeponeerde titels wegens het verlies ervan, deze schuld niet compenseren met een schuldvordering op haar klant⁽¹²⁾. Art. 1293, 3° lid B.W. sluit schuldvergelijking uit met een schuldvordering strekkende tot betaling van onderhoudsgelden. Dit principe kan uitgebreid worden tot loon, pensioenen, ongevallen- en invaliditeitsvergoedingen⁽¹³⁾.

a. Bewaring of bruikleen (Art. 1293, 2° B.W.)

Volgens het tweede lid van art. 1293 B.W. kan hij die verplicht wordt een zaak die aan hem in bewaring of bruikleen werd gegeven, geen wettelijke schuldvergelijking inroepen voor hetgeen de bewaargever of uitlener aan hem verschuldigd is.

⁽⁸⁾DE PAGE, III, nr.640 en 641 en VANDEPUTTE, *O.C.*, blz.297.

⁽⁹⁾Art. 444 van de Faillissementswet van 18 april 1851.

⁽¹⁰⁾Noot onder Brussel, 9 oktober 1987, *T.B.H.*, 1988, 470; GREGOIRE, M., noot onder Kh. Luik, 14 oktober 1987, *T.B.H.*, 1988, 727; Kh. Verviers, 5 februari 1981, *Jur.Liege*, 1981, 275; Kh. Namen, 14 februari 1982, *Rev.Rég.Dr.*, 1982, 136.

⁽¹¹⁾DE PAGE, III, nr.651; VANDEPUTTE, *O.c.*, blz.297 en Cass., 29 november 1923, *Pas.*, 1924, I, 52.

⁽¹²⁾Brussel, 31 mei 1889, *P.A.*, 1889, I, 339.

⁽¹³⁾DE PAGE, III, nr.660.

Art.1293 B.W.: "Schuldvergelijking heeft plaats, uit welke oorzaak de wederzijdse schulden ook ontstaan, uitgezonderd in geval van: (...) 2° Een eis tot teruggave van iets dat in bewaring of in bruikleen is gegeven (...)."

De toepassing van dit lid is enigszins problematisch. Een bruikleen heeft altijd en een bewaargeving heeft meestal betrekking op welbepaalde zaken zodat volgens art. 1291 geen schuldvergelijking mogelijk is. Art. 1293,2° B.W. heeft dus enkel nut in zover het vervangbare zaken betreft. Voor bewaargeving zal het daarom dan meestal een geldsom betreffen. Dit is de zogenaamde oneigenlijke bewaargeving waarbij de bewaarnemer enkel verplicht is tot teruggave van eenzelfde som⁽¹⁴⁾. Ook niet geïndividualiseerde titels vallen hieronder⁽¹⁵⁾. Bij bruikleen heeft men nooit vervangbare zaken, anders valt men onder de categorie *verbruikleen* en dus buiten het toepassingsveld van art. 1293,2° B.W. Voor verbruikleen is compensatie dus wel toegelaten. Vooral de uitsluiting van art. 1293, 2° B.W. zal belangrijk zijn bij de zichtrekeningovereenkomst vermits de kwalificatie hiervan lange tijd betwist werd (zie infra).

B. Gerechtelijke schuldvergelijking

Gerechtelijke schuldvergelijking wordt uitgesproken door de *rechter*. Het betreft hier het geval waar wettelijke schuldvergelijking niet mogelijk is wegens het niet effen karakter van één of beide schuldvorderingen. Wanneer een partij dagvaardt tot betaling van een schuldvordering, kan de verweerder een tegeneis instellen waarbij hij de rechter vraagt het gebrek aan effen karakter weg te nemen en de schuldvergelijking uit te spreken. Merk op dat alle andere voorwaarden voor de wettelijke schuldvergelijking vervuld dienen te zijn. De rechter is evenwel niet verplicht de schuldvergelijking uit te spreken. De gerechtelijke schuldvergelijking werkt vanaf de dag van het vonnis door de rechter⁽¹⁶⁾.

⁽¹⁴⁾KLUYSKENS, I, nr.221; VANDEPUTTE, *O.c.*, verwijst naar Cass.fr., 24 april 1903, *D.*, 1904, I, 115.

⁽¹⁵⁾DE PAGE, III, nr. 656, litt.B.

⁽¹⁶⁾Brussel, 19 april 1966, *Pas.*, 1967, II, 72.

C. Conventionele schuldvergelijking

Wettelijke schuldvergelijking vereist dat een reeks strenge voorwaarden vervuld zijn. Alhoewel wettelijke schuldvergelijking niet mogelijk is wanneer één of meer van deze voorwaarden niet vervuld zijn, kunnen de partijen toch overeenkomen dat een gehele of gedeeltelijke compensatie optreedt. De basis hiervoor is het principe van de wilsautonomie (art. 1134 B.W.). Dus ongeacht of de schulden vervangbare zaken tot voorwerp hebben, effen zijn of opeisbaar zijn, kunnen partijen toch overeenkomen dat er een schuldvergelijking tussen de twee schulden optreedt. De conventionele schuldvergelijking treedt in werking vanaf het ogenblik dat de overeenkomst ontstaat en dus niet vanaf het ogenblik dat beide schulden tegelijk bestaan. De conventionele schuldvergelijking mag evenwel niet de openbare orde of de verworven rechten van derden schenden. Alhoewel art. 1293, 2° lid B.W. de wettelijke schuldvergelijking uitsluit, blijft de conventionele schuldvergelijking steeds mogelijk. Daarom is ook de conventionele schuldvergelijking belangrijk in de relatie bank-cliënt (zie punt 5).

4. De zichtrekeningovereenkomst en wettelijke schuldvergelijking

Na de algemene behandeling van het begrip schuldvergelijking in het eerste deel van dit artikel, gaan we nu dieper in op de problematiek van de schuldvergelijking in geval van een zichtrekeningovereenkomst. Hoewel het Hof van Cassatie definitief uitsluitel omtrent de kwalificatie heeft gebracht, geven we toch een overzicht van de controverse van de kwalificatie in de rechtsleer. Achtereenvolgens gaan we dieper in op de kwalificatie als oneigenlijke bewaargeving, als verbruiklening en als contract sui generis. Telkens bespreken we de gevolgen voor de schuldvergelijking.

A. Oneigenlijke bewaargeving

Een eerste kwalificatie voor een zichtrekeningovereenkomst is de oneigenlijke bewaargeving⁽¹⁷⁾. Dit is een bewaargeving waarbij vervangbare zaken aan de bewaarnemer in bewaring worden gegeven en waarbij de bewaarnemer verplicht is eenzelfde hoeveelheid zaken van dezelfde soort terug te geven⁽¹⁸⁾. Een cliënt wil immers zijn geld beschermen tegen verlies of diefstal en niet deze risico's lopen door het geld thuis te bewaren. Hij deponeert daarom zijn geld bij de bank, waar het op zicht opvraagbaar blijft.

Als een zichtrekeningovereenkomst een oneigenlijke bewaargeving is, impliceert dit dat de bank de wettelijke schuldvergelijking *niet* kan opwerpen om de terugbetaling van gedeponeerde geldsommen te weigeren (zie art. 1293, 2de lid B.W.)⁽¹⁹⁾. Toch negeert een deel van de rechtsleer dit compensatieverbod wegens de specifieke aard van deze bewaargeving⁽²⁰⁾. Een ander deel van de rechtsleer stelt dat schuldvergelijking toch mogelijk is bij oneigenlijke bewaargeving als het om een samenhangende vordering gaat, d.w.z. een vordering die voortvloeit uit de bewaargeving zelf⁽²¹⁾.

⁽¹⁷⁾GAVALDA, C. en STOUFFLET, J., *Droit de la Banque*, Parijs, 1974, nr. 417; KLUYSKENS, A., *Beginselen van burgerlijk recht*, IV, *De contracten*, Antwerpen, Standaard, 1952, nr. 478 en 479 en QUADEN, P., "La nature juridique du dépôt d'espèces", *Bank Fin.*, 1961, blz. 883 e.v. In die zin ook: Rb.Luik, 2 maart 1976, *Jur. Liege*, 1977, blz. 205 (met verwijzing naar De Page) en Brussel, 10 september 1991, *JLMB*, blz. 1085.

⁽¹⁸⁾DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, nr. 263-264.

⁽¹⁹⁾KLUYSKENS, IV, nr.479.

⁽²⁰⁾RIPERT en ROBLOT, *Traité de droit commercial*, Parijs, 1992, nr. 2361 stellen dat "Le fonctionnement du compte de dépôt, tel qu'il est imposé par l'usage, écarter certaines règles du Code civil concernant le contrat de dépôt, en particulier l'art. 1293-2° (...) Les sommes déposées sont portées au credit du compte du client, le banquier peut en refuser la restitution en invoquant la compensation."

⁽²¹⁾DIRIX, E., "Compensatie en tegoeden op bankrekeningen" (noot onder Cass., 16 september 1993), *R.W.*, 1993-94, blz. 1270 ziet schuldvergelijking als een vorm van eigenrichting die "moet begrepen worden in samenhang met andere zekerheidsrechten van dezelfde strekking, i.e. exceptio non adimpleti contractus en retentierecht"(met verwijzing naar POTHIER, *Traité des obligations*, nr. 593). Het toepassingsgebied is m.i. echter beperkt tot uitgaven die de bewaarnemer genoodzaakt was te maken om de in bewaring gegeven zaak te behoeden.

De meeste auteurs⁽²²⁾ wijzen er terecht op dat een zichtrekeningovereenkomst niet als oneigenlijke bewaargeving kan gekwalificeerd worden. Doorslaggevend voor de kwalificatie is immers de wil van de partijen. Het is zeer onwaarschijnlijk dat een persoon die een zichtrekening opent bij een bank in de eerste plaats een veilige bewaring van zijn geld zoekt. Hij wil veeleer gebruik maken van een rekening voor zijn courante girale verrichtingen. Verder is de bewaargeving een zakelijk contract, dat slechts ontstaat door afgifte van de in bewaring gegeven zaak (zie art. 1919 B.W.). Dit zou impliceren dat telkens wanneer de cliënt geld stort bij de bank stilzwijgend een nieuwe overeenkomst van bewaargeving tot stand zou komen. Bovendien behoort het tot de normale bankpraktijk dat de bank deze gelden gebruikt voor haar kredietverlening. Nochtans blijft de oneigenlijke bewaargeving nog steeds een loutere bewaargeving; het belangrijkste kenmerk blijft dus de bewaring van de in bewaring gegeven zaak. Anders gezegd mag de bewaarnemer de zaak niet gebruiken, ook al hoeft hij enkel maar zaken van dezelfde soort terug te geven. De oneigenlijke bewaargeving beoogt enkel een vereenvoudiging van de teruggevulpllicht van de bewaarnemer⁽²³⁾. Ook de interestvergoeding van een zichtrekeningovereenkomst is onverenigbaar met een contract van bewaargeving⁽²⁴⁾; de bewaarnemer zou dan moeten betalen om het goed te mogen bewaren!

B. Verbruiklening

Een tweede kwalificatie van een zichtrekeningovereenkomst is de verbruiklening⁽²⁵⁾. De rekening-houder staat de bank toe de rekening-tegoeden te gebruiken. Dit gebruik

⁽²²⁾BRAECKMANS, H., e.a., *O.c.*, nr. 595; DE PAGE, V, nr. 268; FREDERICQ, L., *Traité de droit commercial*, 1946-55, IX, nr. 106; HENRION, R., "Nature juridique des dépôts bancaires", *Bank Fin.*, 1962, 400-411; VAN RIJN, J. en HEENEN, J., *O.c.*, nr. 453 en WINANDY, C.G., "Les comptes en banque et les intérêts", in: *La Banque dans la vie quotidienne*, éditions du Jeune Barreau, 1986, nr. 1.

⁽²³⁾DE PAGE, V, nr. 265.

⁽²⁴⁾HENRION, R., *O.c.*, nr. 4 en 5.

⁽²⁵⁾DE PAGE, V, nr. 268; FREDERICQ, L., *O.c.*, verwijst hierbij naar: Cass.fr., 25 februari 1929, *D.H.*, 1929, 161 en Cass.fr., 15 mei 1945, *S.*, 1946, 1-1 en HENRION, R., *O.c.*, nr. 8.

(o.a. voor kredietverlening) is immers eigen aan het bankwezen. De bank verbindt er zich dan toe het geld terug te geven op het afgesproken tijdstip⁽²⁶⁾. De cliënt ontvangt op zijn beurt een interest en een bepaalde service⁽²⁷⁾. Het essentieel kenmerk is dus het gebruik van het geld, in tegenstelling tot de oneigenlijke bewaargeving waar het essentieel kenmerk de bewaring is.

De kwalificatie van verbruiklening staat de schuldvergelijking niet in de weg. Verbruiklening valt immers buiten het toepassingsgebied van art. 1293, 2° B.W. (zie supra).

Toch lijkt ook deze kwalificatie niet houdbaar. Omdat de rekeningtegoeden voortdurend wijzigen moet men veronderstellen dat er telkens een stilzwijgend akkoord is vanwege de cliënt om een nieuwe lening aan de bank toe te staan ofwel dat de bank een deel van de lening terugbetaalt⁽²⁸⁾. In plaats van een lening toe te staan aan de bank, wil een cliënt veeleer gebruik maken van de betalingservice en van de mogelijkheid om zijn geld veilig te bewaren. Bovendien kan de cliënt tot een zeker plafondbedrag in een debetpositie staan wegens de aan een bankkaart verbonden kredietfaciliteiten. In dat geval wordt de cliënt zelfs ontlener van de bank⁽²⁹⁾! Tot slot zijn er zelfs gevallen waar een cliënt moet betalen om een bankrekening te mogen aanhouden: dit is vanzelfsprekend onverzoenbaar met een kwalificatie van een verbruiklening⁽³⁰⁾.

⁽²⁶⁾Dit kan op zicht zijn.

⁽²⁷⁾VAN RIJN, J. en HEENEN, J., *O.c.*, nr.454.

⁽²⁸⁾WINANDY, C.G., *O.c.*, nr.4.

⁽²⁹⁾BRAECKMANS, H., *O.c.*, nr.596.

⁽³⁰⁾HENRION, R., *O.c.*, blz.407.

C. Contract sui generis

Een derde kwalificatie benadrukt veeleer het eigen, specifieke karakter van de zichtrekeningsovereenkomst tussen bank en cliënt: men spreekt dan ook van een contract sui generis⁽³¹⁾. Bank en cliënt komen overeen dat de cliënt titularis wordt van een rekening waar al zijn vorderingen op de bank worden in opgenomen. Bovendien kan de cliënt beschikken over het creditsaldo van zijn rekening d.m.v. overschrijvingen, het uitschrijven van cheques, afhaling van geld, e.d.m. De bank is verplicht de kasfaciliteiten te verzorgen (bijvoorbeeld uitvoeren van overschrijvingen), een interestvergoeding te betalen en het creditsaldo terug te geven wanneer de cliënt erom verzoekt. Centraal staat dus het begrip "rekening" (zie figuur 3) waardoor alle bankverrichtingen steeds binnen het kader van de oorspronkelijke overeenkomst kunnen geschieden zonder dat men een fictie moet doorvoeren van een reeks opeenvolgende contracten van bewaargeving of verbruiklening.

Figuur 3. Bankrekening van cliënt B bij bank A.

Bank A	
Rekening cliënt B	
Debet	Credit
Schuldvordering van A	Schuldvordering van B

⁽³¹⁾BRAECKMANS, H., *O.c.*, nr. 596; FREDERICQ, L., *O.c.*, blz. 192; POELMANS, O. en DEOME, A., "Les relations entre le banquier et son client titulaire d'un compte en banque après l'arrêt de la Cour de Cassation du 16 septembre 1993", *Bank Fin.*, 1994/7, nr. 32; VAN RIJN, J. en HEENEN, J., *O.c.*, nr. 455-456. In die zin ook: Bergen, 21 juni 1988, *JLMB*, 1988, blz. 1501-1503.

In deze kwalificatie kan de bank zich tegenover haar cliënt op schuldvergelijking beroepen aangezien de contractueel afgesproken permanente compensatie hier centraal staat⁽³²⁾. Na elke bankverrichting verschijnt er een credit- of een debetpositie op de rekening. Bij een opvraging van geld wordt de rekening gedebiteerd, bij storting van geld wordt de rekening gecrediteerd. Normaal heeft de zichtrekening steeds een creditpositie ten voordele van de cliënt. Een debetpositie kan slechts tijdelijk optreden ten gevolge van de kredietfaciliteiten verbonden aan de bankkaart. Periodiek ontvangt de cliënt dan rekening-uittreksels die de verrichtingen bevatten alsook telkens het nieuwe rekeningsaldo.

D. Het cassatiearrest van 16 september 1993

De controverse in de rechtsleer omtrent de kwalificatie van de zichtrekeningovereenkomst en de daarmee samenhangende vraag of wettelijke schuldvergelijking mogelijk is, lijkt definitief beslecht door het cassatiearrest van 16 september 1993⁽³³⁾.

Door te stellen dat "sans être un contrat de dépôt au sens de l'article 1915 du Code civil", spreekt het Hof van Cassatie zich immers zeer duidelijk en ondubbelzinnig uit tegen de kwalificatie als oneigenlijke bewaargeving⁽³⁴⁾. Het Hof voegt hier bovendien aan toe dat de zichtrekeningovereenkomst aan de bankier "une obligation de restitution analogue à celle qui pèse sur un dépositaire" oplegt. Als men het woord *restitution* strikt interpreteert, kan men hieruit impliciet afleiden dat het Hof van Cassatie eveneens de kwalificatie van de verbruiklening uitsluit. Er is immers een wezenlijk verschil tussen de teruggaveplicht bij een bewaargeving en bij een verbruiklening (zie supra)⁽³⁵⁾.

⁽³²⁾DIRIX, E., *O.c.*, blz. 1270.

⁽³³⁾D.V.O., "Compte à vue - faux virement"(noot onder Cass., 16 september 1993), *Bank Fin.*, 1994/1, blz. 44.

⁽³⁴⁾DAL, G.A., *Nature juridique du compte de dépôt à vue*, in *Melanges Roger O.Dalq: responsabilité et assurances*, Brussel, Larcier, 1994, 61. Contra nochtans: Dirix, E., *o.c.*, 1270 stelt dat het Hof van Cassatie zich niet uitspreekt over de kwalificatie.

⁽³⁵⁾POELMANS, O. en DEOME, A., *O.c.*, nr. 31.

Tot slot stelt het Hof dat "l'exception de l'article 1293, 2° du Code civil ne s'applique pas au contrat de dépôt de fonds à vue". We kunnen stellen dat het Hof van Cassatie zich uitspreekt voor de kwalificatie van de zichtrekeningovereenkomst als een contract sui generis en dat bovendien de wettelijke schuldvergelijking mogelijk is. Hieruit volgt dat schuldvergelijking mogelijk is tussen een creditsaldo van een zichtrekening en de schuldvordering die de bank op haar klant bezit wegens diens misdrijf of oneigenlijk misdrijf⁽³⁶⁾.

5. De zichtrekeningovereenkomst en conventionele schuldvergelijking

In België worden de concrete bepalingen van de zichtrekeningovereenkomst geregeld in een *Algemeen reglement van de bankverrichtingen*. Deze algemene voorwaarden maken immers deel uit van de contractuele verhouding bank-cliënt⁽³⁷⁾. In het Algemeen reglement voorzien de banken vaak in bedingen van eenheid van rekening en compensatiebedingen. Deze bedingen gaan duidelijk verder dan wettelijke schuldvergelijking en leveren dus conventionele schuldvergelijking op. Het *beding van eenheid* van rekening beschouwt alle tegoeden en rekeningen op naam van dezelfde titularis als bestanddelen van een enige en ondeelbare rekening, ongeacht hun aard, modaliteiten of munt (behoudens bijzondere overeenkomst)⁽³⁸⁾. Vaak wordt dit aangevuld met een *compensatiebeding* dat tot doel heeft rekeningen die juridisch zelfstandig zijn te compenseren. Door deze bedingen is het voor de bank steeds mogelijk om de nodige verrichtingen uit te voeren om de credit- en debetsaldi van de afzonderlijke rekeningen samen te voegen waardoor de saldi elkaar compenseren en waardoor dus een debetsaldo van een rekening door het tegoed van een andere rekening wordt aangezuiverd.

⁽³⁶⁾Cass., 16 september 1993, R.W., 1993-94, 1268.

⁽³⁷⁾We veronderstellen dat de cliënt ze ook werkelijk heeft aanvaard. Op de problematiek van de aanvaarding van standaardbedingen gaan we hier niet verder in. Zie hiervoor KRUIHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F. en DE TEMMERMAN, B., "Verbintenissen (1981-92)", *TPR*, jan-maart, 1994, nrs.66-72.

⁽³⁸⁾Zie bijvoorbeeld KREDIETBANK, *Algemeen reglement der verrichtingen*, Brussel, 1994, art. 81(1) Eenheid van rekening en compensatie.

Figuur 4. Conventionele schuldvergelijking tussen debet- en creditpositie van twee zichtrekeningen van een klant bij dezelfde bank.

Klant x		Klant x	
Zichtrekening 1	Zichtrekening 2	Zichtrekening 1	Zichtrekening 2
200.000	300.000	200.000	300.000
		0	100.000
Luik (a)		Luik (b)	

Stel bijvoorbeeld dat een klant bij zijn bank twee zichtrekeningen aanhoudt, waarvan de ene een debetsaldo van 200.000 fr vertoont en de andere een creditsaldo van 300.000 fr (zie figuur 4 luik a). De bank kan dan op basis van de bedingen van eenheid van rekening en compensatie het debetsaldo van 200.000 fr aanzuiveren met het creditsaldo van 300.000 fr zodat er op de tweede zichtrekening nog een creditsaldo van 100.000 fr overblijft (zie figuur 4 luik b). Ook als beide saldi in verschillende munten zijn, is schuldvergelijking mogelijk. Het Algemeen reglement der bankverrichtingen voorziet meestal in een omrekening op basis van de wisselkoers van de dag.

6. Conclusie

In dit artikel kwam de problematiek van de schuldvergelijking bij een zichtrekening-overeenkomst aan bod. Zowel de wettelijke als de conventionele schuldvergelijking bleken hier van belang. De wettelijke schuldvergelijking doet twee wederzijdse vaststaande en eisbare schulden van rechtswege tenietgaan ten belope van het kleinste bedrag, op voorwaarde dat vijf vereisten vervuld zijn. Het nut van de schuldvergelijking ligt in een vereenvoudiging van de betaling, beperking van het financieel risico.

Van de omstandigheden die schuldvergelijking uitsluiten is vooral art. 1293, 2° lid B.W. van belang. Dit artikel sluit immers schuldvergelijking uit in het geval van bewaring of bruikleen. De rechtsleer onderscheidt hierbij drie mogelijke kwalificaties voor de zichtrekeningovereenkomst. Zowel de kwalificatie van de zichtrekeningovereenkomst als verbruiklening of als contract sui generis laten de schuldvergelijking toe. Enkel de kwalificatie als oneigenlijke bewaargeving valt onder het toepassingsgebied van art. 1293, 2° lid B.W. en sluit dus de mogelijkheid tot schuldvergelijking uit.

Zowel de kwalificatie als oneigenlijke bewaargeving en als verbruiklening bleek onhoudbaar. Geen van deze rechtsfiguren is immers in staat om een zichtrekeningovereenkomst volledig te beheersen. Ze zijn veeleer een poging geweest van de rechtsleer om een nieuw soort overeenkomst binnen de bestaande rechtsfiguren te plaatsen. In plaats daarvan moeten we het eigen, originele karakter van de zichtrekeningovereenkomst durven erkennen. In haar arrest van 16 september 1993 stelt het Hof van Cassatie dan ook terecht dat een zichtrekeningovereenkomst noch een contract van bewaring, noch een contract van verbruiklening is. Het Hof van Cassatie spreekt zich m.i. uit voor de kwalificatie van een contract sui generis. Bovendien is het compensatieverbod van art. 1293, 2° lid B.W. niet van toepassing is op de zichtrekeningovereenkomst.

In de praktijk werd de zichtrekeningovereenkomst al geregeld via het Algemeen reglement der bankverrichtingen. Deze algemene voorwaarden maken deel uit van de contractuele relatie bank-cliënt en maken de conventionele schuldvergelijking mogelijk op basis van de zogenaamde bedingen van eenheid van rekening en de compensatiebedingen.

Aldus kunnen we besluiten dat de kwalificatie van de zichtrekeningovereenkomst als contract sui generis de meest correcte is en dat wettelijke schuldvergelijking, naast conventionele schuldvergelijking, bij de zichtrekeningovereenkomst wel degelijk mogelijk is.

Bibliografie

BAUDRY-LACANTINERIE, G., *Traité théorique et pratique de droit civil, Obligations*, III, Parijs, Larose en Tenin, 1906.

BRAECKMANS, H., *Bankrekeningen, betaal- en kredietverrichtingen*, in VAN GERVEN, W., e.a., *Handels- en economisch recht*, I, B, Antwerpen, Story-Scientia, 1989, 829 blz.

D.V.O., "Compte à vue- faux virement" (noot onder Cass., 16 september 1993), *Bank Fin.*, 1994, 43.

DAL, G.A., *Nature juridique du compte de dépôt à vue*, in *Melanges Roger O. Dalcq: responsabilité et assurances*, Brussel, Larcier, 1994, 638 blz.

DE CORTE, R. en VERBEKE, A., "Recente ontwikkelingen inzake zekerheidsrechten, andere zekerheidsmechanismen met zakelijke werking en eigendom tot zekerheid", *G.I.D.S.*, nr.4, mei 1993, blz. 13.

DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 1167 blz.

DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, III, Brussel, Bruylant, 1967, 1185 blz.

DIRIX, E., "Compensatie en tegoeden op bankrekeningen" (noot onder Cass., 16 september 1993), *R.W.*, 1993-94, blz. 1270.

FREDERICQ, L., *Traité de droit commercial*, IX, Gent, Rombaut-Fecheyr, 1946-55.

GAVALDA, C. en STOUFFLET, J., *Droit de la Banque*, Parijs, 1974, 863 blz.

GREGOIRE, M., noot onder Kh.Luik, 14 oktober 1987, *T.B.H.*, 1988, 727.

HEENEN, J., "Les comptes de dépôt à vue et les comptes courants, une comparaison juridique", in *Le droit économique et financier en 1985, hommage à Robert Henrion*, Brussel, Bruylant, 1985, 479 blz.

HENRION, R., "Nature juridique des dépôts bancaires", *Bank Fin.*, 1962, 400-411.

JACOBS, R., noot onder Antwerpen, 9 september 1980, *Bank Fin.*, 1981, 60.

KLUYSKENS, A., *Beginselen van burgerlijk recht, I, De verbintenissen*, Antwerpen, 1948, 454 blz.

KLUYSKENS, A., *Beginselen van burgerlijk recht, IV, De contracten*, Antwerpen, Standaard, 1952, 731 blz.

KREDIETBANK, *Algemeen reglement der verrichtingen*, Brussel, 1994.

KRUITHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F. en DE TEMMERMAN, B., "Verbintenissen (1981-92)", *TPR*, jan-maart, 1994.

LOICQ, Ph., "De rekening-courant: juridische aspecten", *De Belgische Accountant*, 1992, nr.1, 30-53.

NELISSEN, J.M., *De rekening-courant*, aggregaatsthesis, Antwerpen, Maarten Kluwer, 1976.

PIRET, R., *Le compte courant*, Brussel, Larcier, 1931.

POELMANS, O. en DEOME, A., "Les relations entre le banquier et son client titulaire d'un compte en banque après l'arrêt de la Cour de Cassation du 16 septembre 1993", *Bank Fin.*, 1994/7, 411-418.

POTHIER, R.J., *Traité des Obligations*, Parijs, Debure, 1768.

QUADEN, P., "La nature juridique du dépôt d'espèces", *Bank Fin.*, 1961, 883.

RIPERT, G. en ROBLOT, R., *Traité élémentaire de droit commercial*, Parijs, 1992.

TAS, R., "Recente tendensen in de rechtspraak m.b.t. de rekening-courant", *TRV*, 1995, 131-148.

VAN OMMESLAGHE, P., "Le droit et la comptabilité: réflexions sur les effects juridiques du compte", *J.D.F.*, 1977, p.321.

VAN RYN, J. en HEENEN, J., *Principes de droit commercial*, IV, Brussel, Bruylant, 1988.

VANDEPUTTE, R., *De overeenkomst. Haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, 462 blz.

WINANDY, C.G., "Les comptes en banque et les intérêts", in *La Banque dans la vie quotidienne*, éditions du Jeune Barreau, 1986.

X., noot onder Brussel, 9 oktober 1987, *T.B.H.*, 1988, 470.

Bibliografie - Rechtspraak

Bergen, 2 november 1976, *Pas.*, 1977, II, 132.

Bergen, 21 juni 1988, *JLMB*, 1988, 1501, *Pas.*, 1989, II, 239.

Brussel, 19 april 1966, *J.T.*, 1966, 508 en *Pas.*, 1967, II, 72.

Brussel, 10 september 1991, *JLMB*, 1991, 1085.

Cass.fr., 25 februari 1929, *D.H.*, 1929, 161.

Cass.fr., 15 mei 1945, *S.*, 1946, 1-1.

Kh. Namen, 14 februari 1982, *Rev.Rég.Dr.*, 1982, 136.

Kh. Verviers, 5 februari 1981, *Jur.Liege*, 1981, 275.

Rb. Luik, 2 maart 1976, *Jur.Liege*, 1977, 204.